

KOGNITIVNĚ-PRAGMATICKÁ KONCEPCE TEXTU

Баранов, А. Г.: *Прагматика как методологическая перспектива языка*, Изд. Просвещение-Юг, Краснодар 2008, 188 str. ISBN 978-5-93491-223-0

Rusko při své rozloze a počtu filologicky zaměřených vysokých škol má velký potenciál významných lingvistů, kteří sice nemusí působit v Moskvě nebo Petrohradu, ale jsou známi v celoruském měřítku jako vynikající odborníci ve svém oboru. Patří k nim i autor výše jmenované publikace Anatolij Grigorjevič Baranov, anglista, akademik – člen Akademie pedagogických a sociálních věd, ale především filolog a lingvista, zakladatel vědecké školy kognitivně-pragmatické koncepce textu, v rámci jejíhož působení bylo pod jeho vedením napsáno a obhájeno již více než dvacet kandidátských prací. Činný v oboru od poloviny šedesátých let minulého století, vytvořil A. G. Baranov především na Kubánské státní univerzitě v Krasnodaru činnorodé filologické prostředí, v němž se dobře vede diskusím a úvahám o kognitivně-pragmatickém přístupu k zkoumání textu.

Kromě úvodu, závěru, devítistránkového seznamu ruské a cizojazyčné (především anglické) literatury a seznamu disertací, obhájených pod autorovým vedením, obsahuje kniha čtyři zásadní kapitoly: I. Языковая versus семиотическая личность (s. 11–63); II. Текст в антропоцентрической парадигме (s. 64–102); III. Модели порождения и понимания текста (s. 103–149); IV. Когнитивно-коммуникативная дидактика языка как иностранного (s. 150–175).

Každá z kapitol je uvedena výmluvným mottem, např. již úvod myšlenkou Dostojevského, že: «Причины действий человеческих обыкновенно бесчисленно сложнее и разнообразнее, чем мы их всегда потом объясняем...». Mnohem složitějším a mnohotvárnějším se jeví i jazyk od chvíle, kdy se jeho vědecké zkoumání začlenilo do nového vědeckého paradigmatu, které zdůrazňuje antropocentrické hledisko (jazyk jako inherentní lidská vlastnost, nikoli jazyk „sám o sobě“, ale jazyk viděný prizmatem člověka). Jazykověda v takovémto pojetí

nabývá statusu meziúrovňové a interdisciplinární vědy, popis jazyka může být veden z hlediska nejen filologického (lingvistického), ale i filozofického, logického, sociologického, etnického, kulturologického, psychologického, kognitivního atd. Tato situace s sebou nese – vedle nesporných výhod mnohostranného pohledu – i problémy, mezi něž na předním místě patří rozštěpenost, eklekticismus a mechanické přejímání poznatků a metodologických postupů zmíněných vědních oborů. Autorova koncepce je proto pokusem o vypracování vlastní metodologie zkoumání, která by sice všechny zmíněné vazby brala v úvahu, ale byla přitom specificky zaměřena na jazyk (text, jeho vnímání i generování nejen ve smyslu starší generativní gramatiky, ale ve smyslu všestranného zapojení všech lidských dimenzí).

Hlavní potíž tkví v překlenutí propasti mezi biologickým substrátem člověka, jeho psychikou jako jednotlivce a jeho začlenění do sociálních lidských struktur, protože podmíněnost všech tří těchto složek je vzájemná. Tento fakt staví nové úkoly i před lingvistiku, která už nemůže obejít lidské vědomí a dialektiku vztahu vědomí – jazyk, jak se projevuje ve fylogenezi, ontogenezi, ale také v patologických jevech a stavech, při řešení problematiky umělého intelektu atd. Navazuje se jak na Freudovy výzkumy vědomí a podvědomí, tak na práce novějšího a nejnovějšího data – např. zabývající se „zpracováním“ emocí, schopností vytvářet modely představ jako základu tvůrčí práce, fantazie i chápání, které je za hranicí smyslově uchopitelného. Uvažuje se o různých stupních „uchopení světa“ – od synkretického v rovině jednotlivých konkrétních případů po pojmový, který je extrasituativní a je použitelný jak pro konkrétní situace, tak pro modelování situací nových, zatím existujících jen v lidské hlavě. Pracuje se s Peircovou teorií znaku, ale i s poznatkem jeho kritiků, např. U. Eca; připomíná se např., že jestliže se v intelektu individua nevytvořil „obraz objektu“, tzv. fantom, člověk daný objekt prostě nevnímá a nevidí. Sensorické vnímání je těsně propojeno s tzv. kognitivně-kulturní determinací (srov. známý, často uváděný příklad, že např. Eskymáci rozlišují a tedy „vidí“ okolo třiceti druhů sněhu).

Klade se otázka „řečové dědičnosti“, výběru v rovině ne individua, ale řečového kolektivu. Připomíná se pozice M. Bachtina, který svůj názor na tuto problematiku formuloval slovy: «...наша речь (в том числе творческие произведения) полна чужих слов, разной степени чужести или разной степени освоенности, разной степени осознанности и выделимости» (viz u Baranova s. 29 s příslušným odkazem) nebo Heideggerovo «мы, люди, чтобы быть тем, что мы есть, встроены в язык» (tamtéž s odkazem). Zkoumá se kognitivní báze diskursivní činnosti. Atd. Nelehké problémy jsou v knize vytčeny, argumentovány s bohatými odkazy na literaturu tématu a jejím kritickým hodnocením i s nastíněním vlastních přístupů.

Zajímavý je i metodologický postup, který autor místy volí pro oživení jinak velmi náročného výkladu, jakýsi antický dialog vycházející z teze, že „pravda se

Recenze

rodí ve sporu“. Uvedme pro názornost alespoň kratší ukázkou z dialogu učitele a studenta, v níž chce autor objasnit rozdíl mezi často nesprávně chápanými pojmy „text“ a „diskurs“. M = učitel-metodolog, СФ = студент-филолог:

СФ: Непонятно, как эти два термина употребляются в научных текстах. Когда книга лежит на столе – это текст? М: Да, поскольку она содержит в себе текст или тексты. СФ: Если это так, то, что будет с текстом, если я возьму его в руки? М: Это тоже будет текст. СФ: А где же дискурс? М: Дискурс – это деятельностный аспект текста и о нем можно говорить только, если вы начнете читать текст. СФ: Значит ли это, что то, что я читаю, уже не текст, а дискурс? М: Не совсем так, вы читаете все тот же текст, но теперь этот текст воспринимается вами; а текст в динамике, в данном случае, процессе восприятия, называют дискурсом. СФ: Значит ли это, что мы всегда имеем дело с текстом, но когда мы его воспринимаем, это уже дискурс? М: Можно сказать, что мы всегда имеем дело с текстом: text ist a language occurrence in communicative setting (Beaugrande), или в формулировке Н. Д. Арутюновой: дискурс – это текст, погруженный в жизнь. СФ: Понятно, но тогда, что такое текст sui generis? М. Текст – это материальное воплощение мыслей человека посредством какой-либо семиотической системы, чаще, нескольких систем (в основном – это естественный язык). Текст организован как система, и, следовательно, его нужно рассматривать в нескольких перекрещивающихся аспектах организованности: лингвистической, структурной и функциональной. ... Atd. Ukázka je i příkladem metodologických postupů autora publikace. Ne náhodou je po desetiletí vysokoškolským učitelem. Ale protože jde o záležitosti velmi složité a ne všemi autory chápané stejně, ani tento zdánlivě zcela jasný výklad není bez problémů.

Celá publikace ovšem zdaleka není psána takto „průhledně“. Naopak vyžaduje značné soustředění čtenáře, aby - v rámci autorova pojetí – se z jeho textu stal diskurs, který vstupuje do interakce s čtenářovým vědomím, s jeho vybaveností předchozími znalostmi z oboru, se studiem literatury tématu, ale rovněž se zainteresovaností a snahou proniknout do dané problematiky. Proto jde o publikaci určenou nikoli studentům-začátečnickům, ale spíše doktorandům, aspirantům, specialistům v oboru. Poslední kapitola pak dá četné podněty k zamyšlení i těm, kteří se zabývají jazykem jako předmětem výuky, jazykem nemateřským, cizím, kde jsou metodologické postupy jeho uchopení zvlášť důležité, má-li se dosáhnout kýžených výsledků.

Zdeňka Trösterová